

Gabriel, František

Počátky hrnčířství v České Lípě

Archaeologia historica. 1979, vol. 4, iss. [1], pp. 257-265

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/139275>

Access Date: 01. 09. 2024

Version: 20240901

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Počátky hrncířství v České Lípě

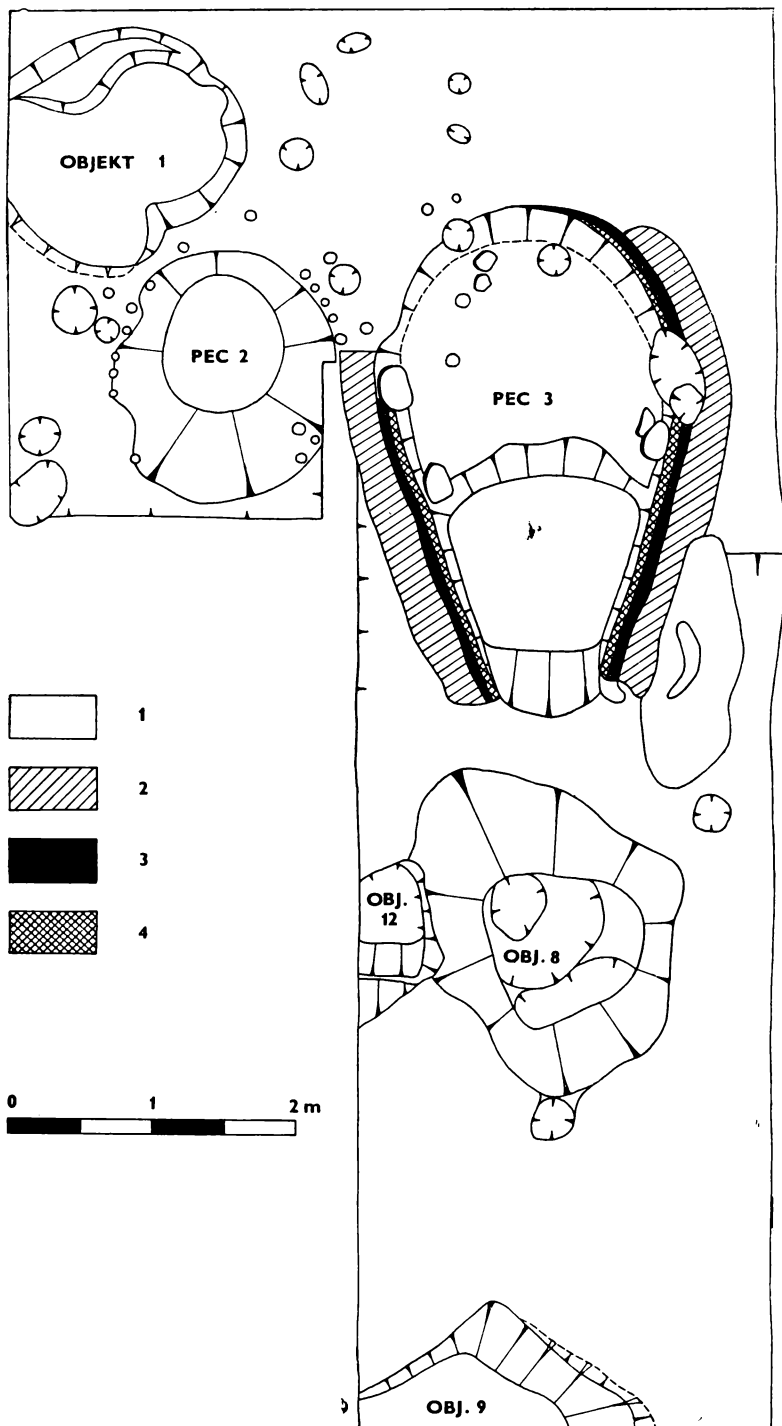
FRANTIŠEK GABRIEL

V souvislosti s výzkumem v České Lípě, který provádělo Krajské muzeum v Teplicích a Okresní vlastivědné muzeum v Č. Lípě roku 1977, se objevila potřeba řešit, alespoň předběžně, vývoj keramiky ve 13. století a na počátku 14. století v severních Čechách. Výzkum sám slibuje řešit některé technologické otázky i otázky vývoje keramických tvarů v delším časovém období, prakticky až do 17. století, avšak největší přínos se zdá být v etapě předběžného zpracování, právě pro období kolonizace.

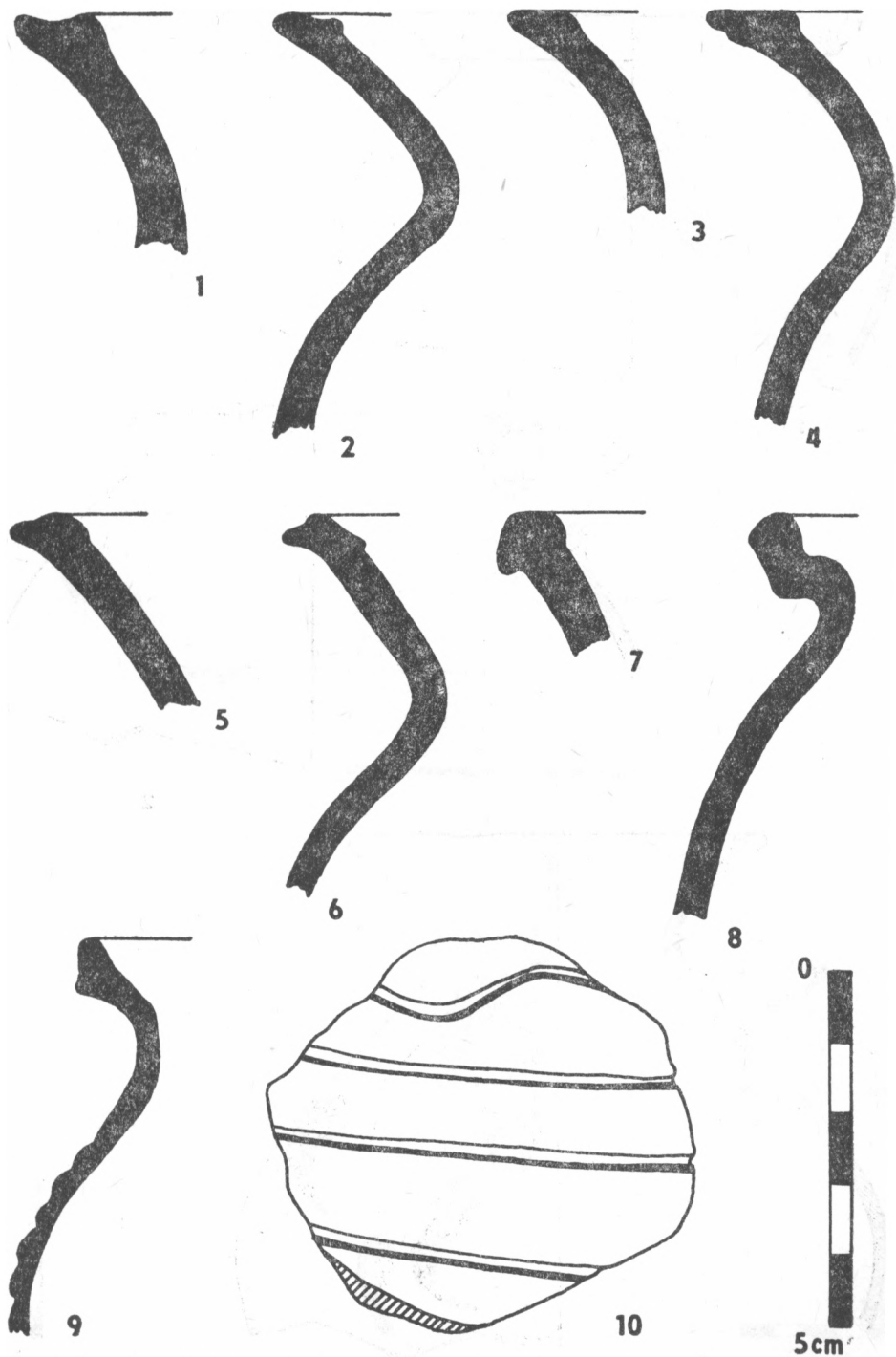
K výzkumu jsme přistoupili s vědomím, že na zkoumaném místě bylo hrncířské výrobní centrum. O jeho počátcích se však, jak je to ostatně běžné, nedozvídáme z písemných pramenů vůbec nic. Na poloze, kterou označujeme jako hrncířskou čtvrt, byla do roku 1976 řadová zástavba převážně z konce 19. a počátku 20. století. Domy s výjimkou jediného nebyly podsklepeny. Poloha je vymezena na severu levým břehem řeky Ploučnice, na kterém, v blízkosti výzkumu, stojí kostel zasvěcený Maří Magdaléně, který zaručuje, že řeka netekla jižněji. Ostatní strany polohy z terénu vyčíst nelze. Sondáž z roku 1978 však ukázala, že poloha nepřekračuje hranici 80 m západně od Gottwaldovy ulice a táhne se podle téže ulice asi 100–150 m na jih. Na východní straně od Gottwaldovy ulice, v jejíž ose probíhala i středověká komunikace, která asi 200 m za řekou Ploučnicí vstupovala jižní branou do města, není možno v současné době osídlení sledovat.

Na lokalitě jsme položili tři sondy. V sondě 1 byly tři, v sondě 2 jedna pec. Pece 1/1, 3/1 a 1/2 byly hruškovitého tvaru, přibližně 4×2 m. Zahloubené, k čelušním se snižující, písčité dno bylo promíšeno střepy a tvrdě vypáleno do červena. Pouze u čelušní, kde je maximální hloubka dna asi 60 cm, je barva výpalu šedo zelená. Stěny jsou budovány ze spraše, na vnitřní straně tvrdě vypáleny, místy až do sklovitého stavu. Klenba pece, jak ukazuje její destrukce, byla sklenuta z nádob a vymazána sprašovou půdou, tvrdě vypálenou stejně jako stěny. Před čelušní byly předpecní jámy nepravidelného tvaru. Podle dochovaného stavu náleží pece k typu jednoprostorových horizontálních pecí s keramickou klenbou. Jedinou dosud publikovanou pecí tohoto typu je pec z Bakova nad Jizerou, kterou datuje autor výzkumu L. Hrdlička (1967) do druhé poloviny 15. století.

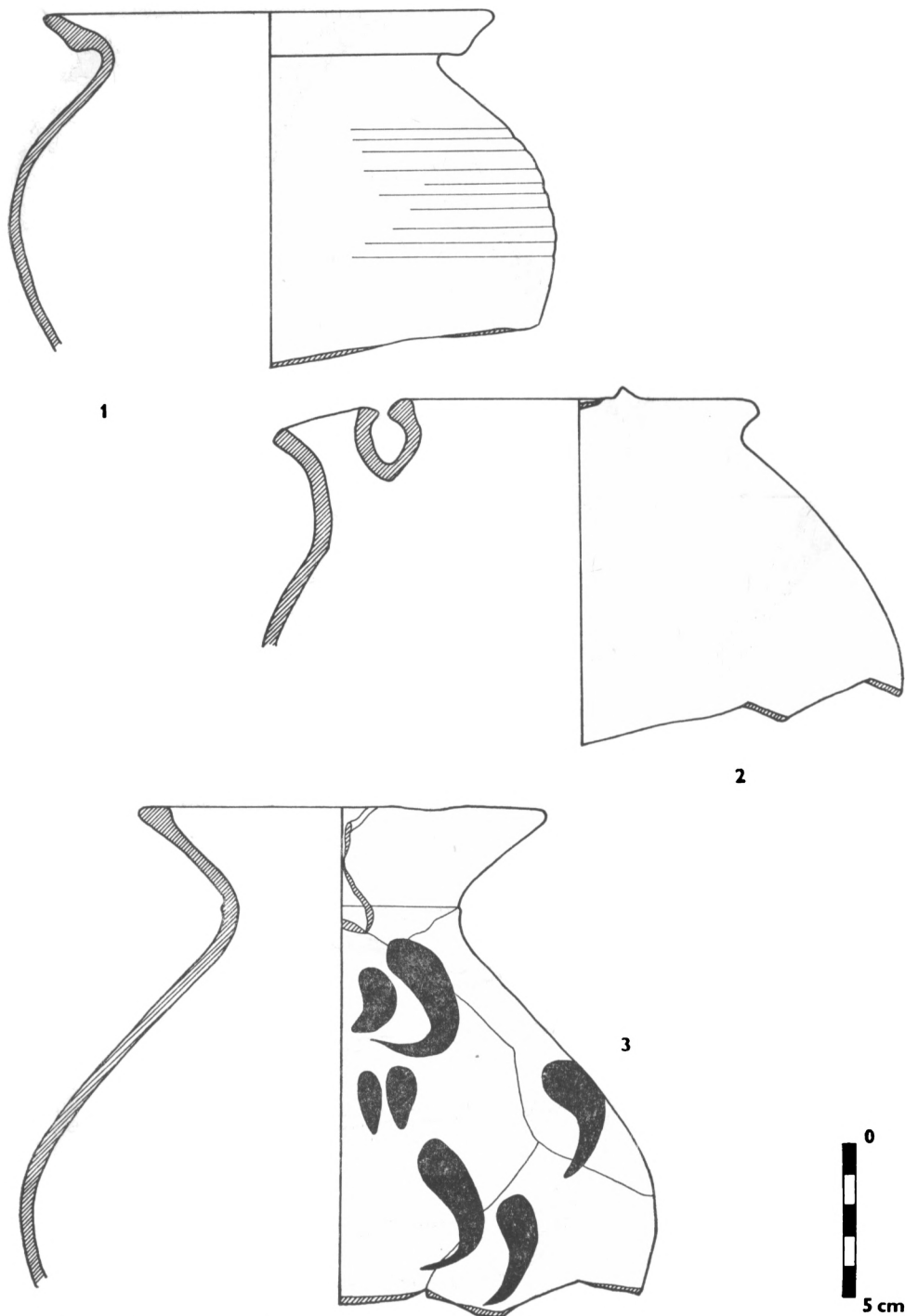
Čtvrtá pec 2/1 byla jiného typu. Podle podlahy tvořené do růžova propáleným pískem byla pec kruhového základu o průměru 1,60 m, který vymezuje i řada kůlových jamek (\varnothing = cca 5 cm). Jamky pravděpodobně patří dřevěné konstrukci stěn a klenby pece, která byla, jak dokazuje destrukce, vymazána spraší a do červena vypálena. Dochované zbytky nedovolují určit typ pece

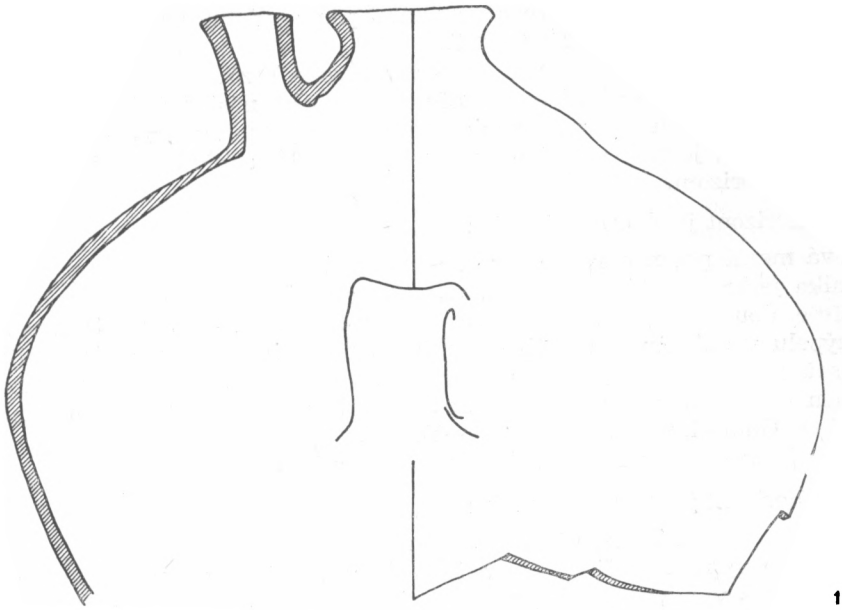
Obr. 1. Část půdorysu sondy 1. 1 – písek, 2 – spraš, 3 – červeně vypálená spraš, 4 – tvrdě vypálená spraš se sklovitým povrchem. Kreslila J. Klímová.

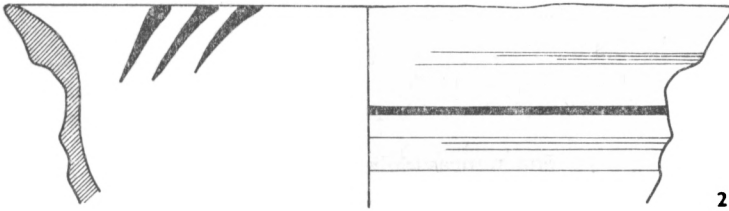
Obr. 2. Keramika staršieho horizontu. Kreslila J. Klimtová.

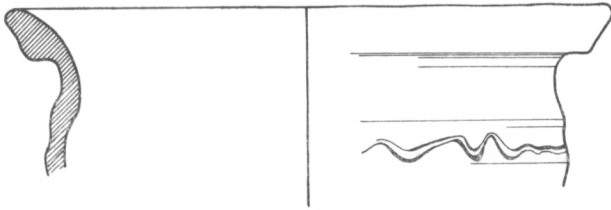
Obr. 3. Keramika mladšího horizontu. Kreslila J. Klímová.

1

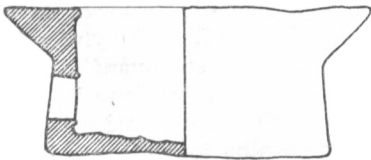
2

3

4

5

Obr. 4. Keramika mladšího horizontu. Kreslila J. Klímová.

přesně. Pravděpodobně se jednalo o vertikální pec, snad také hrnčířskou. Tato pec byla z části překryta pecí 3/1 (obr. 1).

Superpozice pecí 2/1 a 3/1 bez mezivrstvy vede k závěru, že pece pocházejí ze dvou časových období bezprostředně po sobě následujících. Datování těchto období umožňují nálezy keramických zlomků jednak ze dna pece 2/1 pro starší z horizontů, jednak z destrukce klenby pece 3/1 a předpecní jámy (obj. 8) pro mladší horizont.

Starší horizont je charakterizován:

1. Kruhová menší pec nenáročná konstrukce, snad hrnčířská.
2. Keramika je hrubší, výpal, jak ukazuje lom střepů, je proveden v redukční atmosféře. Pouze povrch střepu je světlejší, což snad mohla způsobit konečná fáze výpalu v oxidační atmosféře. Ostřívo silně ovlivňuje povrch keramiky. Dna jsou podsypávána, objevuje se značka ve tvaru čtvercového kruhu.
3. Fragmenty keramiky dokládají pouze hrnce bez ucha. Okraje jsou uvnitř zduřelé (F. Gabriel, v tisku) (obr. 2, 1–5).
4. Výzdoba je prováděna rytým žlábkem nebo vlnicí (obr. 2, 10).

Mladší horizont je charakterizován:

1. Oválné velké pece, náročnější na výstavbu.
2. Keramika je vypálena při vysokém žáru do žluta či do zelenavých až černých odstínů s vyšším stupněm slinutí než v předešlém horizontu. Dna jsou podsypávána. Vliv ostříva na povrch je menší.
3. Sortiment výrobků je větší. Jsou zastoupeny: džbány s uchem a jednoduchým okrajem (obr. 3, 3), konvice 1 s třmenovým uchem a okrajem oválným (obr. 3, 2), konvice 2 s uchy na výduti a jednoduchým okrajem (obr. 4, 1), hrnce s okružím někdy prožlabeným (obr. 3, 1), mísy s okružím (obr. 4, 2–3) a nádoby neznámého využití (obr. 4, 5), patřící snad ke konstrukci pece (L. Hrdlička 1967).
4. Výzdoba je výjimečně prováděna nepravidelnou rytou vlnicí (obr. 4, 3). Častěji se objeví červeně malovaná linka či vlnice doplněná rytím v malbě (obr. 4, 4). Naprosto běžné je červené malování nepravidelnými obloučkovitými tahy, linka a linka s vlnicí (obr. 3, 3; 4, 2).

Jak je z uvedených charakteristik patrné, jedná se o kvalitativní změnu v oblasti technologie, tvaru i výzdoby, tedy všech dosud sledovaných vlastností keramiky. Vzhledem k tomu, že terénní pozorování nepřipouští vysvětlení pozvolným vývojem ze staršího k mladšímu horizontu a, s ohledem na četnost a uložení materiálu z mladšího horizontu ani jako import, je třeba zabývat se tímto problémem blíže.

Datování doby při které ke zlomu ve výrobě keramiky došlo, je podmíněno řešením dílčích otázek, týkajících se pouze některých vlastností uvedené keramické produkce obou horizontů. Především je otázkou datování vytaženého okraje a jeho vztahu k okraji uvnitř zduřelému v severních Čechách. Závěr obou okrajů patří konci 13. a počátku 14. století a jejich vzájemné vylučování na některých lokalitách je dáno lokálním charakterem území spojovaného s kolonizací 13. století (F. Gabriel, v tisku). Počátek 14. století je horní hranicí před kterou došlo k zásadní změně ve výrobě keramiky. Dolní hranici udává doba počátku vývoje červeně malované keramiky. Červená malba je spojena s tvary a materiálem popsávaného mladšího horizontu nejen v severních Čechách, ale i na ostatním území Čech. Okolo roku 1300 je datována nálezem mincí část nádoby z Vrátna, zdobená červeně malovanými kapkami (P. Radoměřský, M. Richter 1976, 58). Zřejmě nejdůležitější soubor červeně malované keramiky

získal M. Richter (1963) z městečka zničeného roku 1278, známého jako Hradištka u Davle. Nalezená keramika je mladšímu horizontu v České Lípě blízká nejen červeným malováním které je prorýváno, ale i tvarem nádob a jejich okrajů. Ještě hlouběji klade výskyt červeně malované keramiky soubor studny z Pražského hradu datovaný I. Borkovským (1969, 64) na rozhraní 12. a 13. století. Nález však byl dosud publikován jen předběžně a dle Z. Smetánky (1973) není vyloučeno jeho datování do mladších období 13. století. Datování tohoto nálezu je založeno na rozboru keramiky podobně jako nálezy z Loun (N. Mašek 1957), Hrádku n. Nisou (J. Kaván 1962), bezejmeného hrádku u Dolní Chříbské (nepublikováno) a řady dalších, rámcově datovaných do druhé poloviny 13. století. Jejich datování, stejně jako v případě České Lípy – hrnčířské čtvrti, je závislé na nálezech absolutně datovaných písemnými prameny nebo mincemi. Na základě těchto souborů je výskyt červeně malované keramiky v České Lípě také kladen do druhé poloviny 13. století. Náhlou změnou ze staršího do mladšího horizontu klademe tedy do druhé poloviny 13. století až na počátek 14. století.

Důvod změny výroby je nutno hledat v celkové změně struktury osídlení oblasti. Je totiž nepochybné, že se jedná o rozvinutou řemeslnou výrobu patrně značného rozsahu. Taková výroba však nutně potřebovala trh, jehož existence je zase podmíněna odbytištěm, nabízejícím při směně jiné zboží především zemědělské produkce. Jedná se tedy o otázku existence ekonomického zázemí pro řemeslnou výrobu. Této otázce nebyla dosud v souvislosti s Českou Lípou věnována náležitá pozornost. Písemné prameny uvádějí jen několik obcí ve sledovaném období a archeologické nálezy jsou zatím omezeny převážně na feudální sídla, jejichž existence v druhé polovině 13. století zvýšení počtu sídlišť proti písemným pramenům podporuje. Nejdále se ve sledování osídlení dostal toponomastický rozbor, který zjistil tzv. Českolipský ostrůvek (V. Šmilauer 1960), vznikající po vnitřní kolonizaci Čech. Ověření toponomastických výsledků archeologickými prameny je však teprve v počátcích a není je možné jednoznačně potvrdit. Kolonizace Českolipska je prováděna převážně rodem Ronovců a v menší míře Markvarticů a zřejmě i cisterciáckým klášteřem v Mnichově Hradišti. Hrad Lipý o jehož existenci nás informuje predikát Čeňka, snad syna Chvalova, uvedený v listině z roku 1277 (R. B. II, 459), patřil Ronovcům. J. Smetana (1978) však naznačil možnost spojit hrnčířské výrobní centrum s cisterciáckým kostelem Maří Magdaleny, stojícím v bezprostřední blízkosti hrnčírén. I tento problém však musíme nechat zatím otevřený. Stejně tak i původ kolonistů není v současné době možno určit. Je sice pravda, že červeně malovaná keramika se objevuje v blízkém Sasku, kde ji V. Geupel (1977, 41) datuje do druhé poloviny 12. až počátku 13. století, ale jedná se pouze o malé množství, které je vysvětlitelné spíše jako import. Podobně i další nálezy z bližšího okolí severních Čech, jak jsou uvedeny v práci V. Nekudy, K. Reichertové (1968, 147–150), nedovolují prohlásit, že zde byla červeně malovaná keramika vyráběna a její výrobci-kolonisté přenesli její užívání do severních Čech.

V závěru se pokusme o rekonstrukci počátku hrnčířských dílen v České Lípě. V období 13. století se zde objevuje osídlení, které s sebou nese pro tuto oblast typický uvnitř zduřelý okraj. Jeho rozšíření je nejintenzivnější v okolí Č. Lípy a Dubé, proniká však až na severní Děčínsko, k Ústí n. L. a na severovýchodní okraj Litoměřicka, kde se stýká s okrajem vytaženým, který zde shledává M. Zápotocký (1978, 213–214). Keramika staršího horizontu je užívána až do počátku 14. století, kdy ji plně nahradila keramika horizontu mladšího, která však již prošla od svého prvního výskytu dalším vývojem. Začátek tohoto

horizontu je v České Lípě – hrnčířské čtvrti velmi výrazný. Řemeslná výroba se zde velmi rychle rozšířila. Lokalitu spojujeme s kolonizačním proudem druhé poloviny 13. století. Pro toto tvrzení svědčí i možnost, že byla založena cisterciáky z kláštera v Mnichově Hradišti. Potvrdí-li se tato hypotéza, setkáváme se s promyšleným budováním řemeslné osady, která měla svou výrobou zásobit nově kolonizované území v okolí. Kolonizace, kterou zde však prováděl spíše rod Ronovců, zajistila skutečně hrnčířskému středisku dobré odbytiště a výroba zde pokračovala i nadále.

Literatura

AR: Archeologické rozhledy, Praha.

Borkovský I., 1969: Pražský hrad v době přemyslovských knížat, Praha.

Gabriel F., v tisku: Nejstarší osídlení hradu Hřídélíku.

Geupel V., 1977: Die Ausgrabungen auf der Burg Lauterstein im Jahre 1975, Ausgrabungen und Funde 22, 40–47.

Hrdlička L., 1967: Středověká hrnčířská pec s keramickou klenbou v Bakově nad Jizerou, AR IX, 510–523.

Kaván J., 1962: Středověké nálezy z Hrádku nad Nisou, AR XIV, 268–272.

Mašek N., 1957: Nález sídlištního objektu v Lounech, AR IX, 507–509.

Nekuda V.–Reichertová K., 1968: Středověká keramika v Čechách a na Moravě, Brno.

PA: Památky archeologické, Praha.

Radoměřský P.–Richter M., 1976: Korpus české středověké keramiky datované mincemi, Sborník Národního muzea v Praze, serie A, XXVIII, č. 2–4.

RB. II.: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, Pars II., Praha 1882.

Richter M., 1963: Výzkum opevněné osady v Hradištku u Davle, AR XV, 200–219.

Smetana J., (1978): Referát na sympoziu: 13. století v Českých dějinách.

Smetánka Z., (1973): Příspěvek k chronologické problematice pozdní doby hradištní, PA LXIV, 463–486.

Zápotocký M., 1978: Středověká keramika severočeského Polabí, PA LXIX, 171 až 238.

Zusammenfassung

Die Anfänge der Töpferei in Česká Lípa

Die Untersuchungen im Töpferviertel der Stadt Česká Lípa enthielten im Jahr 1977 zwei Typen von Töpferöfen. Typ 2/1 war ein aus einer mit LÖB verschmierten und ausgebrannten geflochtenen Korbkonstruktion erbauter Rundofen, wie die Destruktion des Ofens und die kleinen Pfahlgruben beweisen (Abb. 1). Er wurde teilweise mit dem Ofentyp 3/1 überbaut, dessen Grundriß birnenförmig war. Es handelt sich um einen horizontalen Einraum – Ofen mit keramischer Überwölbung, deren Destruktion erhalten blieb (Abb. 1). Die Öfen werden von keramischen Scherben aus ihrer Sohle und der Vorofengrube (Objekt 8) datiert (Abb. 1). Die Keramik bildet zwei Horizonte. Der ältere Horizont wird einerseits von technologischen Eigenschaften (gröbere Masse der Scherben, Brennen durch Reduktion), andererseits von den Formen charakterisiert (Abb. 2). Den jüngeren Horizont kennzeichnen feinere, besser ausgebrannte Scherben und das reichere Sortiment der Erzeugnisse (Abb. 3, 4).

Der ältere Horizont dauert örtlich spätestens in den Anfang des 14. Jahrhunderts, der jüngere Horizont beginnt erst nach der Mitte des 13. Jahrhunderts. In der Zeit

zwischen der Mitte des 13. und dem Beginn des 14. Jahrhunderts mußte es demnach zu einem markanten Entwicklungsbruch der Produktion gekommen sein.

Den Grund dieser Änderung verbindet man mit der Kolonisation, die in der Gegend von Česká Lípa gerade damals verlaufen ist. Die Herkunft der Kolonisten und die Bewohner des kolonisierten Gebiets zu bestimmen, ist bei dem gegenwärtigen Stand der Untersuchungen noch nicht möglich.

Texte zu den Abbildungen

Abb. 1. Teil des Grundrißes der ersten Sonde: 1 — Sand, 2 — Löß, 3 — rotgebrannter Löß, 4 — klingend hartgebrannter roter Löß mit glasiger Oberfläche. Zeichnung von J. Klímová.

Abb. 2. Keramik des älteren Horizonts. Zeichnung von J. Klímová.

Abb. 3. Keramik des jüngeren Horizonts. Zeichnung von J. Klímová.

Abb. 4. Keramik des jüngeren Horizonts. Zeichnung von J. Klímová.

